

Derleyenler
YALÇIN ÇAKMAK - TUNCAY ŞUR
Kürt Tarihi ve Siyasetinden Portreler

İletişim Yayınları 2696 • Araştırma-İnceleme Dizisi 443
ISBN-13: 978-975-05-2529-2
© 2018 İletişim Yayıncılık A. Ş. (1. Basım)
1. BASKI 2018, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora, Aybars Yanık
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Bedirhaniler, Cemilpaşazadeler
ve Cegerxwîn'in de bulunduğu Xoybun üyeleri
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul
Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler
YALÇIN ÇAKMAK - TUNCAY ŞUR

Kürt Tarihi ve Siyasetinden Portreler

İnsanları başkaldırmaya teşvik eden, torunlarının özgürlüğe kavuştuğuna yönelik hayalleri değil, ezilen atalarının hatıralarıdır. Umudumuza kaynaklık eden, sadece daha tatmin edici bir gelecek ihtimali değil, geçmiştir de.
– Terry Eagleton

Tanınmamış olmak ve karanlıkta ölmek acıdır. Bu karanlığı aydınlatmak tarihsel araştırmanın onurudur.
– Max Horkheimer

İÇİNDEKİLER

Sunuş

YALÇIN ÇAKMAK - TUNCAY ŞUR..... 11

Önsöz

HAMİT BOZARSLAN..... 15

İdris-i Bidlîsî'yi Yeniden Düşünmek

VURAL GENÇ..... 31

Kürt Aydınlanmasının Öncüsü Bir Ailenin Portresi: Bedirhaniler

İSA DOĞAN..... 43

Modernleşen Kürdistan'ın İlk Lideri Şeyh Ubeydullah: (Es Seyyid Ubeydullah el-Nakşibendi el-Halidi)

ALİŞAN AKPINAR..... 61

Barzan'dan Kürdistan'a, Medreseden Devlete: Barzaniler

MESUT YEĞEN..... 77

Milliyetçi Bir Kürt Hanedanı: Cemilpaşazadeler

ERCAN ÇAĞLAYAN..... 107

Geç Osmanlı'da "Bir Kürd" Entelektüel: Abdullah Cevdet

AYHAN IŞIK..... 123

Osmanlıcı, Konformist ve Liberal Bir Muhalif: Şerif Paşa METİN ATMACA	131
Kürt Sorunu Ekseninden Bir Ziya Gökalp Biyografisi FUAT DÜNDAR	143
Şeyh Said ile Mirasının Türkiye'deki Kürt Siyasetinin İnşasına ve Kürt Siyasi Sağının Oluşumuna Etkisi CLEMENCE SCALBERT-YÜCEL	159
Hangi Seyit Rıza! MEHMET YILDIRIM	173
"Seyit Rıza ve Baytar Nuri Siz misiniz?" ERDAL GEZİK	191
Koçgirili Alişer Efendi DİLEK KIZILDAĞ SOILEAU	205
Said Nursi: Dehânın Ehlileştirilmesi ve İmanizm MÜCAHİT BİLİCİ	221
Cegerxwîn'in Şiirlerinde Uyanış, Dayanışma ve Tarihe Tanıklık METİN YÜKSEL	235
Sait Kırmızıtoprak (Dr. Şivan): İntrospektif Bir Düşünür ve Aksiyon İnsanı TUNCAY ŞUR	247
Kürt Dili ve Kültürüne Adanmış Bir Ömür: Mehmet Emin Bozarlan BURCU BALLIKTAŞ BİNGÖLLÜ	263
"Susmayan Bir Öykü Olarak" Kemal Burkay SERVET GÜN	275
Abdurrahman Qasımlo: Kürt Sosyal Demokrasisinin Oluşumu HAMİT BOZARSLAN	287
Celal Talabani ve Irak Kürt Siyasi Hareketi BURAK BİLGEHAN ÖZPEK	301

Abdullah Öcalan: Yaşamı, Mücadelesi ve Düşünceleri ÇETİN GÜRER.....	319
Türkiye Siyasetinin Yarım Asra Dayanan Hafızası: Ahmet Türk KIVANÇ KÖSEOĞLU.....	333
Kürt ve Türk Siyasetinin Yeni Yüzü: Selahattin Demirtaş İMİRAN GÜRİR.....	349
Feqiyê Teyran: Hayatı, Poetikası ve Eserleri MESÛD SERFİRİZ.....	371
Bir Gazeteci, Kürt Kadın Aktivist ve Siyasetçi Olarak Gültan Kışanak FATMA SÖNMEZ.....	381
Hıyanet ve Bölücülük Suçlamaları Arasında Sağduyuyu Konuşturmak: Bağımsız Sosyalist Bir Kürt Aydın Tipolojisi Olarak Tarık Ziya Ekinci MURAT CEM DEMİR.....	395
Mehmed Uzun'un Edebiyatı ŞEYHMUS DİKEN.....	407
Yanlış Yorumların Gölgesindeki Ehmedê Xanî'ye Sahih Bir Yaklaşım AYHAN TEK.....	415
Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Kürt Aydınları Arasında Bir Köprü: Musa Anter TAHİR BAYKUŞAK.....	425
<i>DERLEYENLER VE YAZARLAR</i>	439

Sunuş

YALÇIN ÇAKMAK - TUNCAY ŞUR

Elinizdeki çalışma, bir buçuk yıla yakın zaman dilimi içerisindeki müşterek bir yoğun mesai neticesinde ortaya çıktı. Özellikle Birinci Cihan Harbi ile mekânsal olarak “parçalanmış” Kürt coğrafyasının durumu, eşzamanlı olarak Kürtlük olgusunun zihinsel, kültürel ve entelektüel “ayrışması” da beraberinde getirdi. Buna rağmen söz konusu çalışmanın Kürtler arasındaki bütün ayrışmaların nedenlerini sadece söz konusu savaşı milat olarak gerekçelendirmediğini de hassaten ifade etmek gerekir. Zira bundan öncesinde de Kürtler arasında belirgin birtakım farklılıklar söz konusuydu. Bu bakımdan harbin yarattığı koşul ve sonuçların âdeta bir katalizör kabilinden Kürt toplumundaki sosyal, siyasal, dinsel ve mezhepsel heterojenliği birkaç adım daha ileriye taşıyıp, bu çalışmada da farklı veçheleriyle örnekleri sunulan, var olan çelişki ve çatışmaları derinleştirdiği söylenebilir. Dolayısıyla, okurun eser boyunca Kürt toplumu içerisindeki bu çelişkilere yer yer denk geleceğini şimdiden ifade etmek isteriz. Bununla beraber, Kürtler arasındaki ayrışmanın özellikle 20. yüzyılın ilk çeyreğiyle birlikte belirginlik kazanan çeşitli Kürt entelektüellerince gerçekleştirilen faaliyetlerle aşılmaya çalışıldığını da belirtmek gerekir. Bunlar arasında yer alan çeşitli Kürt şahsiyetleri ve kurulan örgütlenmelerin bu amacı gerçekleştirmek için birtakım girişimlerinin olduğu görülecektir.

Kırılma, eklemleme ve devamlılıklarla zuhur eden parçalanmışlık ve onun tabii bir neticesi olarak çatışma olgusu hiç kuşkusuz ki Kürt tarihyazımına da doğrudan tesir etmiştir. Son yıllarda Kürtlük alanındaki çalışmalar oldukça bereketli olmasına karşın, Kürtlerin toplumsal, siyasal ve entelektüel tarihleri bütünlüklü bir tarihsel okumaya hâlâ muhtaçtır. Dolayısıyla bi-

zim bu kitabı üretmedeki temel gayelerimizden biri de Kürtlüğün sosyal, siyasal ve entelektüel alanlardaki birikiminin hangi zaviyeden vuku bulduğuna bakmaksızın bu çeşitliliği bütünlük içinde okuyup yeni bir tarihyazımına naçizane bir katkı sunmaktır. Bu amaçla dört ulus-devlet arasında ifraz edilmiş Kürtlüğün parçalanmış zihinsel dünyasını birleştirmede ya da aralarında ilişki kurarak bir tarih okuması gerçekleştirmede Kürt şahsiyetlerin portrelerinin oldukça faydalı olacağı kanaatindeyiz. Kitapta yer alan portreler yukarıda ana hatları ile tasvir etmeye çalıştığımız “eksikliği” ortadan kaldırmak gibi büyük bir iddiaya elbette sahip olmamakla birlikte, olsa olsa bu uğurda bir başlangıç çalışması olarak görülmelidir.

Kitabın hazırlık aşamasına dair kısa bir izah, muhtemel suretle okuyucu tarafından da sorulması ihtimal dahilinde olan bazı haklı soruları da cevaplandırma potansiyeli taşıdığından tarafımızca elzem görülmektedir. Çalışma planlanırken biyografisi yazılacak Kürt şahsiyetleri için belirli bir tematik tasnif yapılmadı, bunun yerine farklı Kürt coğrafyalarında, farklı alan ve disiplinde üretim yapmış/yapmaya devam eden Kürt şahsiyetleri seçildi. Şahsiyetlerin seçimi tarafımız ve editörümüz Tanıl Bora ile müşterek bir görüş alışverişi sonucu belirlenmekle beraber, listemizde yer alan birçok şahsiyet mücbir sebeplerden ötürü çalışma içine dahil edilemedi. Bunların başında evvela kitabın hacmine yönelik sınırlılıklar gelmekteydi. İlaveten birçok şahsiyet için üzümlere belirtmeliyiz ki yazmaya namzet yazar bulamadık. Bununla birlikte, özellikle bu çalışma içinde yer almasını istediğimiz bazı Kürt kadın şahsiyetler benzer nedenlerden ötürü kitapta yer alamadı. Özet olarak, Kürt alanında oldukça önemli birçok kişi çalışmaya konu olurken bir o kadarı da ister istemez çalışma dışında kaldı. Hamit Bozarslan'ın da önsözde örneklediği üzere bu çalışma içinde olmayan onlarca kıymetli Kürt şahsiyet yeni çalışmaların konusu olmaya adaydır. Sonuç olarak, okuyucunun müsahahasının çalışmanın sınırlarına dair yaptığımız küçük açıklamanın çok ötesinde olduğundan şüphemiz yoktur.

Kitabın fikrî aşamasından vücuda gelinceye kadarki tüm zaman diliminde yüksek bir titizlik, mahviyyet ve dinginlikle yanımızda duran Tanıl Bora'ya ne kadar teşekkür etsek azdır. Denilebilir ki, kendisinin yakın dönem Türkiye tarihi ve siyasetine dair gerçekleştirdiği ufuk açıcı çalışmalar, bu kitabın olduğu kadar, alan ile ilgili birçok araştırmanın da temel motivasyon kaynakları arasında olmuştur. Bu nedenle, onunla birlikte çalışmak bizler açısından büyük bir deneyim ve kıvanç kaynağı oldu. Diğer taraftan, yazar bulamadığımız için kitaba dahil edemediğimiz isimlerden biri olan Abdurrahman Qasımlo ile ilgili yazdığı biyografiyi çalışmamıza sunan ve bununla birlikte yazdığı önsözde hayranlık uyandıracak bir biçimde kitabı tahlil edip sağladığı motivasyon ve gösterdiği takdirle yeni çalışmalara bizle-

ri sevk eden Hamit Bozarlan'a da sonsuz teþekkürlerimizi sunarız. Dost ve meslektaþımız Aybars Yanık'ın kitabı büyük bir itina ve çabuklukla yayına hazırlaması ise fazlasıyla takdire şayan. Ve şüphesiz bu kitaptaki her bir yazara birbirinden kıymetli ve özgün çalışmalarından ötürü de teþekkürü bir borç biliriz.

Önsöz

HAMİT BOZARSLAN

Sosyolog Pierre Bourdieu, sosyal bilimcileri biyografik yaklaşımların bir yanılısamaya yol açabileceği konusunda uyardı. Bir “tür” olarak “biyografya”nın kişileri kutsamayı ya da lanetlemeyi, karmaşık bir tarihin, başarıların, yenilgilerin ya da felaketlerin mimarları olarak göstermeyi amaçlayabileceği inkâr edilemez. Ama “berilerini ve ötelere” aydınlatabilmeleri, kişisel egolardan çok tarihsel devamlılıklar ve kırılmalar üzerinde yoğunlaşmaları ve “çok değişkenli” bir metodoloji izlemeleri şartıyla, “yaşam hikâyeleri” bir dönemi sorgulamayı da mümkün kılabilirler. Örneğin Şükrü Hanioglu, François Georgeon, Hans-Lukas Kieser ve Ozan Özvavcioglu’nun gerçekleştirdikleri biyografik çalışmalar, son dönem Osmanlı ve ilk dönem Cumhuriyet dönemlerinin toplumsal ve siyasal tarihinin yeniden yazılmasına imkân sağlamıştır.

Bir “tür” olarak biyografya, kendi geleceklerini kendi öz iradeleriyle belirleme hakkından mahrum bırakılan ve bu nedenle de kendi zamanlarına ve mekânlarına hâkim olamayan azınlıkların, diasporalaştırılmış grupların ve genel olarak “yenilmiş” aktörlerin tarihinde de önemli bir rol oynamaktadır. Profesör Heinz Gstrein’in 1974’te “avukatsız halk” olarak tanımladığı Kürtler de sembolleri, sözlü kültürleri, parçalanmış ama etkin toplumsal hafızaları ve nesilden nesle aktarılan yaşam hikâyeleri sayesinde ayakta kalabilen gruplar arasında yer almaktadır. Bu oksijen kaynakları 20. yüzyılın önemli bir bölümünde “yasaklanmış” bulunan Kürtlüğün, zamanda ve mekânda boğdurulamayan çok-sesli bir olgu olarak var olmasını mümkün kılmıştır.

Bir azınlık olarak Kürtler

Bir “azınlığın” oluşmasının temelinde demografik verilerden ziyade bir katmanın etnik ya da mezhebî bir “çoğunluk” adına iktidarı ve dolayısıyla gücü ele geçirmesi yatmaktadır. İktidar, her şeyden önce bir zaman-mekân ilişkisiyle bağlantılıdır. Verili bir mekânda “şimdiki zaman”a hükmedebilmek, aynı zamanda “geçmiş”i yorumlamayı ve “istikbal” tahayyülünü belirlemeyi de mümkün kılmaktadır. “Azınlıklaştırılma” süreci, “azınlıklaştırılan” grubun kendi geçmişini okuyabilme ve kendine has bir gelecek tasavvur edebilme kapasitesinden mahrum kalması anlamına da gelmektedir. Bu nedenledir ki İbn Haldûn, mağlup grupların kendilerine has bir tarihe sahip olamadıklarını, kendilerine hükmeden grupların tarihinin bir parçası haline geldiklerini melankolik bir üslupla dile getirmektedir. Etnik gruplar arasındaki ilişkilerden yola çıkmamakla birlikte Kant da “Aydınlanma Nedir?” adlı önemli makalesinde (1794), “minör” olma olgusunu, vesayet altında bulunma, öz bir iradeye, öz bir sorumluluğa sahip olmama ya da olamama olarak tanımlamaktaydı. Öznellikten mahrum edilen ve nesneleştirilen bir “azınlık”, kendisini tanımlama, hatta adlandırma melekесinden de yoksun kalmaktadır. Bu anlamda, Kürtlerin yüz yıllık mücadelesi, bir “azınlık” statüsünden çıkma, bir öz irade oluşturma mücadelesi olarak da değerlendirilebilir.

Bu genel “ontolojik koşul”un ötesinde, “Kürtlük bilinci”nin çok karmaşık süreçler içerisinde oluştuğunu, muhtelif kaynaklardan beslendiğini, zaman ve mekânda birbirlerinden çok farklı engellerle karşılaştığını görmekteyiz. Yalçın Çakmak ve Tuncay Şur’un derlemesi bu olguyu yazılı portreler yoluyla dile getirmektedir. Bu önsözde, eserdeki makalelerin “konumları”, yani hangi perspektiflerden, “Kürtlük-içi” ya da “Kürtlük-dışı” geleneklerden ve tartışmalardan, “aksiyolojik” mesafe ya da yakınlıklardan yola çıktıkları konusunda özel bir yorumda bulunmak istemiyorum. Bütünsel olarak ele alındığında kitabı önemli kılan olgu, kendisi de “çoğul” olan bir araştırmacı neslinin Leslie Poles Hartly’nin tabiriyle “yabancı bir diyar”a dönüşen “mazi”ye ve kendi döneminin önde gelen simalarına hangi açılardan baktığı, ne tür yeni yorumlar sunduğudur.

Kürt dünyasının çoğul damarları

Elimizdeki çalışma, her şeyden önce bir makro-kimlik oluşturan ama oldukça heterojen bir nitelik arz eden “Kürtlük” olgusunu kavramamızı mümkün kılmaktadır. Tarihî veriler, 8. yüzyıldan itibaren muğlak sınırlarla belirlenen bir Kürdistan sahasının oluştuğunu, bu sahanın hem kendine has dinamiklere sahip olduğunu, hem de İslâmın eşzamanlı olarak gelişen imparatorlaş-

ma ve bölünme süreçlerinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bu oluşum koşulları, Kürtlüğün heterojen bir nitelik kazanmasını da kaçınılmaz kılmıştır. Daha sonraki asırlarda ise, Fars ve Osmanlı imparatorluklarına tabi Kürt emirliklerinin mirası, dil ve mezhep bazında bin yıllık bir dönemde gözlemlenebilen değişimler, aşiret ve tarikat dokularının Tanzimat'la birlikte yeniden yapılanmaları, bir Kürt entelijansiyanın oluşmasıyla belirlenen yeni şehirlilik, Ermeni, Osmanlı-Türk, Arap ve Fars siyasi akımlarıyla yaşanan geçişkenlikler ve gerginlikler, Kürtlüğün iç farklılaşma süreçlerini de hızlandırmıştır.

Bu süreçler, Kürtlüğün sembolik düzeyde bütünleşmesini, örneğin Kürdistan'ın Türkiye, Suriye ve Irak arasındaki ikinci bölünmesinin yaşandığı 1920'li yıllarda, ortak bir tarih ve coğrafya tahayyülü geliştirmesini, Kürt tarihinin önemli simalarını içeren bir *panteon* ve bir bayrak oluşturmasını engellememiş, ama mezzo ve mikro düzeylerde birbirlerinden oldukça farklı "iklim"lerin oluşmasını da kaçınılmaz kılmıştır. Örneğin, Zazalık olgusu kendi başına Şeyh Said Ayaklanması'nı açıklamaya yetmemekte, ama Şeyh Said hareketinin haritasının çizilmesinde belirleyici bir sosyolojik faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde, 1960'lardan beri sınır-aşırı Kürt hareketinin belirleyici faktörlerinden olan "Talabani muhalefeti"ni sadece Soran-Behdinan dil sınırı ile açıklayabilmek imkânsızdır, ama bu olguyu ele almadan Irak Kürdistanı'nın son yarım asırdaki tarihini yazabilmek ya da siyasal haritasını çizebilmek de mümkün gözükmemektedir. Bu tarihsel-sosyolojik "ağır öğeler"in tesirlerini mezhep alanında da gözlemleyebilmekteyiz. Şeyh Said'in bütün çabalarına ve Dersim'den kısmî bir katılıma rağmen, adını taşıyan direniş, Sünni bir direniş olarak kalmıştır. Aynı şekilde, Koçgiri ve Dersim, birer Kürt-Alevi direniş anı ya da mekânı olarak Kürt tahayyülünde belirleyici bir yer tutmuştur.

Biyografik yaklaşım, bu ikili "bütünleşme"nin ve "farklılaşma"nın birbirlerini tamamlayan, ortak dinamiklere sahip olan, benzer devamlılıklara ya da kopuşlara tanık olan süreçler olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir. Örneğin, kitapta üç ayrı bakışla ele alınan Dersim, *Kadro* dergisi ve Naşit Uluğ'un tanıtıkları gibi "derebeyliğin" egemenlik sürdüğü ya da "Türklerin" feodal bir etno-sınıf olarak tanımlanan "Kürtlük" tarafından zorla "Kürtleştirildiği" bir mıntuka değildi. Kâzım Karabekir'in raporlarında ve 1930'lardaki askerî raporlarda da görüldüğü gibi, devlet nezdinde Dersim, Kürtlükle ve Şiilikle özdeşleştirilmekte ve soykırım döneminde Ermenileri korumuş olmakla suçlanmaktaydı. Erdal Gezik'in ilerideki sayfalarda dile getireceği Nuri Dersimi hikâyesi, sadece Dersim gibi oldukça yoksul bir bölgede eğitimin bir "sermaye" olarak kullanıldığını gözler önüne sermemekte, aynı zamanda imparatorluğun çöküş sürecinin mümkün kıldığı radikalleşmenin hem Ale-

vilik hem de Kürtlük temelinde gerçekleştiğini göstermektedir. Dilek Kızıldağ-Soileau'nun çizdiği Koçgirili Alişer Efendi portresi de bu olguyu doğrulamaktadır. Dersimi ile karşılaştırıldığında çok daha yerel bir profil arz eden Alişer, Kürtlük söylemiyle mezhep sınırının aşılmasını hedeflemiştir, ama aynı zamanda Dersim'in "mikro-iklimi"nden de beslenmeye devam etmiştir. Aynı şekilde, Seyid Rıza da Osmanlı generallerinin fethedilemeyen bir kıta olarak tanımladığı Dersim sahasının önemli ama tezatlı bir siması olarak ortaya çıkmaktadır. Mehmet Yıldırım'ın dile getirdiği gibi, Seyid Rıza aslında bir isyankâr, hatta bir "direnişçi" olarak değil de, bütün ailesinin yaşamına mal olacak ihanetler ve trajedilerle belirlenmiş bir dönemde, onuru, "hayır" deme cesaretini gösteren bir şahsiyet ve bir bilinç olarak değerlendirilmelidir. Bu "hayır" şiarının on yıllar sonra bir "çağrı"ya, yeni yorumlarla radikalleştirilen bir sembole dönüşmesine şaşmamak gerekmektedir.

Öznellik ve evrensellik

Kitapta yer alan yazılar, "Kürtlük" olgusu ele alınmadan Türkiye'de Batıcılığın, İslâmcılığın, solun, hatta Türk milliyetçiliğinin tarihinin yazılabilmemesinin imkânsız olduğunu göstermektedir. Bu gözlemin İran, Irak ve Suriye için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Bu kavramlarla dile getirilmese de, kitapta öne çıkan en önemli temalardan biri Kürtlük bağlamında "özel" ve "evrensel" arasında kurulan ilişkidir. Genel olarak Kürt düşünürlerini ele aldığımızda, "salt Kürtçü" bir kimliğe sahip olan aktörlerin sayısal olarak son derece cılız kaldığını görmekteyiz. Kitapta mercek altına alınan simaların önemli bir kısmı siyasal konum, aidiyet, kültürel birikim ve "kariyer" olarak çok-kimlikli olduklarının bilincinde olan, bu "çoğul"luğun getirdiği paradoksları ve gerilimleri sonuna kadar yaşayan kişilerdir. Yaşam hikâyeleri Kürtlük ve Kürtlük mücadelesi ile belirlenmiş bu figürler, "kendilerine hangi sıfattan dolayı saldırılıyorsa, kendilerini ancak bu sıfatla savunabileceklerini" (Hannah Arendt) bilmektedirler. Ama bu "özel sıfat", evrensel bir tahayyülün ve eylemliliğin önünde bir engel oluşturmamaktadır.

Özel ve evrensel arasındaki ilişki milliyetçilik ya da devrimler çağı olarak bilinen 19. yüzyıldan çok daha önceki dönemlerde de gözlenebilmektedir. Örneğin İbn Haldûn'un iktidar teorisinin temelinde, "asabiyyet" olarak ortaya çıkan ve bir grubun iç dayanışmasını mümkün kılan özneliliğin ve "dava" olarak tanımlanan, bu gruba bir meşruiyet kazandıran evrenselliğinin aynı anda seferber edilmesi yatmaktadır. Michel Foucault'nun çalışmaları milliyetçilik olarak tanımlanamayacak bu "etnik bilinç" olgusunun Avrupa tarihinde de önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Özel ve evrensel arasındaki bu ilişki, Kürtler gibi makro-düzyet etnik grupların iktidarlaşmasını her za-

man mümkün kılmamaktadır. Bununla birlikte, bu gruplardan gelen elitler, dar bir çerçevede, hâkim olamadıkları “büyük oyunlar”dan yola çıkarak, bazen de muktedirlerin iç savaşlarında el yordamı ile konumlanarak, kendilerine bir hareket alanı yaratmaya çalışabilmekteeler.

Bu sınırlı aktör olabilme zorunluluğu ve kapasitesi, Kürtlüğü belirleyen tarihsel bir devamlılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Vural Genç bu anlamda oldukça ilginç bir İdris-î Bidlisi tablosu sunmaktadır. Bidlisi, kendisini Kürtlüğü fersah fersah aşan, ama Kürtlüğü de içeren çok-bilinmeyenli bir denklemin içinde bulmaktadır. Yaşamının ilk dönemini belirleyen Şah partizanlığı, İslâm içi kırılmalar ve mehdici bir nitelik taşıyan Safeviliğin yarattığı cazibe ile anlaşılabilir ama bu cazibe, Şah İsmail’in izlediği siyasete karşı duyulan korkuyla atbaşı gitmektedir. İki imparatorluk arasındaki stratejik dengelelerin değişmesi ise, Bidlisi’yi “istikbal Rum Kayzeri’nde mi? İmam-ı Muntazır’da mı?” sorusunu sormaya itmiştir. Bu dönemde Kürt köylülüğünün konumunun ne olduğunu bilememekteyiz; bununla birlikte, Genç’in de önerdiği gibi, “Şah İsmail’in şiddet politikasına maruz kalmış Kürt ümerası”nın önemli bir kısmı gerçekten de Osmanlı hanedanı ile “stratejik bir ortaklık kurma” eğiliminde bulunmaktadır. Bidlisi’nin hızla “doğulaşan” Osmanlı İmparatorluğu çerçevesinde geliştirdiği “yeni dünya görüşü” bunu bariz bir şekilde göstermektedir. Safeviliğin giderek devletleşmesi ve Şii eskatolojisini “ehlileştirmesi” ise, Kürtlerin bugüne kadar devam eden bölünmesini de beraberinde getirmiş, ama Şeref Han’ın *Şerefname*’sinin (1597) de gösterdiği gibi, onlara iki imparatorluk arasında bir manevra sahası kazanma imkânını da sağlamıştır.

Öznellik ve evrensellik arasındaki bu ilişki, Mesûd Serfiraz’ın çizdiği Feqîye Teyran ve Melaye Cizîri portrelerinde de ortaya çıkmaktadır. Feqî’nin şiirleri, dönemin Kürt toplumunu, özellikle de Kürt şehirlerinin yapılanmasını ve iktidar mekanizmalarını anlamamızı sağlamaktadır. Kürt muktedirleri mikro düzeyde Fars-Arap divan kültürünü sahiplenmekte, Kürt kalem ehli ise “hikmet” susuzluğunu tasavvufla gidermeye çalışmaktadır. İbn Haldûn’un da belirttiği gibi, evrenselliği dışılamayan, tam aksine zorunlu kılan bu etnik baz, Ayhan Tek’in ele aldığı Ehmed-ê Xani’nin Kürtlük teması üzerine olan beyitlerini anlamamıza da imkân sağlamaktadır. Tek’in de belirttiği gibi, Xani’nin, Kürt entelektüelleri tarafından genellikle “salt Kürtleştirilen” bir isim olduğu inkâr edilemez. Bu denli güçlü bir şekilde kendisinden önceki büyük Kürt şairleri Melayê Cizîri, Eli Herîri ve Feqîye Teyran’ın ruhlarını “diriltme”yi hedefleyen ve Kürtlere “Taciklere ve Rumlara” karşı birleşme ve devletleşme çağrısında bulunan Xani’nin, 20. yüzyılın teleolojik okumalarında Kürt milliyetçiliğinin kurucusu olarak değerlendirilmesi kaçınılmazdı. Ama Xani’nin beyitleri, aynı zamanda tasavvufi dünya görüşünün ve İsl-